

Original scientific paper
UDC 312.2/497.1 „18“

Ivan PAŽANIN, Split

PRILOG IZUČAVANJU SMRTNOSTI STANOVNIŠTVA VINIŠĆA,
VELOG I MALOG DRVENIKA U 19. STOLJEĆU*

Pregledavajući i proučavajući stare mrtvare, matice umrlih ovoga kraja (Vinišća, Velog i Malog Drvenika) uočavamo da sadrže dragocjeni statistički materijal u kome su pribilježeni, u pravilu, uzroci smrti, starost umrlih i ini podaci čija je raščlamba veoma zanimljiva, i to ne samo za povjesnike zdravstva. Od 1633. god. čuvaju se najstarije matice umrlih u drveniškoj župi, ali sve do 1825. god. ne bilježe se uzroci smrti, nego samo godine starosti umrlih. Od 1825. god. sve matice vode se u knjigama koje su posebno tiskane u tu svrhu, a prema odluci austro-ugarske vlade od 1816. god. postaju vjerodostojne isprave, te svaka knjiga mora biti ovjerena pečatom i potpisom okružnog ili kotarskoga poglavara.¹ Sastoje se od tiskanih obrazaca s posebnom rubrikom u koju se upisivao uzrok smrti. Župnici upisuju dijagnoze koje jamačno dobivaju od trogirskih liječnika, budući da ova mjesta poput ostalih trogirskoga kraja nemaju svojeg liječnika. Do liječnika se odlazi u „grad“ (Trogir) satima hodajući, često noseći na ramenima „zikvu“ s djetetom, ili ploveći morem, veslajući na leutima i gajetama. Liječnici dolaze u ovaj kraj samo kad se radi o velikoj epidemiji ili ubojstvu i sl. Tako se od trogirskih liječnika spominju u pregledanim maticama XIX st. „fisico comunale“ dr Alesandro Svetincich 1839, 1841. i 1859. god.,² 1867. god. medico comunale“ dr Giovanni Madirazza, te opet u 1870. god. kao „medico in comissione“ kod jednog slučaja smrti zbog pijanstva, iste godine fisico comunale“ dr Vincenzo Tacconi, u 1875. god. „medico“ dr Hranuelli,³ a 1892. god. dr Gajo Paladino „liječnik iz Trogira“ kao kum.⁴

Na ovom dijelu krševita Primorja, gdje je tada preko 90% stanovnika nepismeno, vladaju veoma loše socijalne i gospodarske prilike. Kao jedini prostor za stanovanje, prenočište i kuhanje, često služi cijeloj obitelji jedna „pozemljušica“, kameni kućerak od 2—3 m visine pokrivan ševarom, slamom od „buhara“, česminom, „suhadom“ žita. Propuštale su kišu i vjetar, a svjetlost je u njih dopirala kroz vrata, otvor na krovu ili neku vrst prozora sa strane. Ovi su „stanovi“ mračni, zagušljivi, nehigijenski, jer se i na otvorenoj vatri kuha, pa se u takvim prilikama šire razne bolesti, a navlastito tuberkuloza. Tjelesna čistoća

* Rad je saopšten na naučnom skupu „Povijest zdravstva u Dalmaciji“ povodom „180. obljetnice osnivanja prvog medicinskog studija u Hrvatskoj u Trogiru“ 12. X 1987. god. u Trogiru.

je jako slaba, te je šuga proširena, a i druge kožne bolesti. Ishrana je oskudna i jednolika, pa u pojedinim godinama stanovništvo doslovno gladuje. Tako 1829. god. u Drveniku je zavladao velika suša i glad te župnik Miličević upućuje molbu u Zadar da smije prodati iz crkve 6 srebrnih svijećnjaka za 100 fforina da nahrani gladne. Ne zna se da li je ova župnikova molba bila uslišena. Velika krupa i glad javlja se na Drveniku u svibnju 1847. god. te ima mnogo siromaha. Vlasti šalju pomoć u novcu od 21 fforina, a tako i splitska biskupija šalje 15 fforina. Slični slučaj ponavlja se i 21. IX 1896. god. kada je strašna krupa uništila loze i masline. Župnik traži pomoć od vlasti.⁵ O ovim slučajevima nažalost nismo našli brojčane podatke, iako se u matici spominje da je Šimun Pažan 1826. god. umro od gladi, a više njih od „nevoľie”. Otoci Veli i Mali Drvenik kao i Vinišća vrlo su sušan kraj i oskudijevaju izvorima žive vode. Ova su naselja nastala na bezvodnom zemljištu, česte su suše, te manjka zdrave pitke vode za ljude i za stoku. Stoga su stanovnici prisiljeni uporabljati za piće, kućnu uporabu i napajanje stoke vodu iz lokava (u Vinišćima ih ima preko 20), koja je predstavljala izvorište malarije. Slučajeva oboljenja od malarije bilo je ne samo u XIX st. (ako pod malarijom razumijevamo dijagnoze kod umrlih kao tarcana, febbre intermitente, pernicioza i sl.), već i u XX st., sve do konca II svjetskog rata, kada se vrše akcije čišćenja lokava (osobito u Vinišćima).⁶ Tako se 1922. god. tropiska malarija javila u obliku jake epidemije u Drveniku i u Marini, do tada još nezapamćenih razmjera. U Drveniku prilikom pregleda stanovništva 20. VI 1923. god. od pregledanih 18 stanovnika bilo je pozitivno 6 (33,3%), a u Vinišćima od pregledanih 96 stanovnika pozitivno je bilo 10 (10,4%).⁷ Dakle, ova je bolest vrlo dugo ugrožavala zdravlje stanovnika ovih mjesta. Bojazan od zaraznih bolesti bila je vrlo velika i kad se javila opasnost od kolere 1884. god. vlasti određuju higijenske mjere za što je bio zadužen župnik uz pomoć glavara. Osnovana je u tu svrhu i „seljanska straža” za strane brodove, koja pazi da se ne iskrcavaju ljudi i roba koji su dolazili iz krajeva u kojima su vladale epidemije kužnih bolesti.⁸

Pri niskom stupnju opće kulture nije bilo bolje ni stanje zdravstvene kulture i znanstvene medicine. Teško gospodarsko stanje i loše socijalne prilike isticale su jaču potrebu za medicinskom pomoći nego tamo gdje je ona bila razvijena. Stoga je u takvim prilikama narod sam sebi bio liječnikom, pomagao si je kako je najbolje umio. Pučka, narodna medicina zasnovana uglavnom na iskustvu prilično je razvijena. I u ovim selima izdvajaju se pojedinci koji se u liječenju iskustveno razumiju jer su sljednici usmene predaje i saznanja koja se kao tajna prenose se oca na sina. Obično se radilo o starijim ženskim osobama koje u Vinišćima nazivahu „bahornice”, stručnjacima za kostolome i iščašenja, te za druge vrste „narodnog likarstva”. Među njima isticahu se i pojedini stručnjaci za „rišipiju” sa svojim bajanjima, a uspjeli smo saznati samo početak bajanja proti poganca koje počinje sa „Sveti Petar i Pava, nose čekić i čava...” Pučke ljekarije sastoje se u prvom redu od raznih trava kao što su: Kadulja, iva, pelin, kamomila, pustica, sliz, ivanovo cvijeće, a također blitva, kupus, luk, smriške, maslinovo ulje, lišće masline, mekinje, kvasina, rakija, lug, sapun, jaja, ljudska

mokraća, kokošji izmet, ženino mlijeko, pijavice, žitova kaša (ječmeno brašno) itd.

Školovanih babica ne nalazimo u ovim mjestima, poslovima primanje bavile su se starije žene. U maticama rođenih one su označene kao levatrice, levatrice tolerata, levatrice al parte, levatrice illetterata, baba namirna itd. U mnogim slučajevima znanstvena je medicina bila ne-moćna, tada nedovoljno razvijena, u nemogućnosti pronaći efikasne metode i načine liječenja. Pored navedenoga, i sam težak mnogim bolestima nije mogao dokučiti pravu uzrok, pa ih je pripisivao nadnaravnim silama kao što su: kozlaci, višćice, uroci, čari, prokletstva itd. Stoga se utječe Bogu i svecima putem zavjeta, procesija, molitava, postova, škapulara, bajanja, davanja milostinje i td. Tako smo u VI mjesecu 1986. zabilježili u Vinišćima slijedeću molitvu „proti guja kad se išlo u goru”, po kazivanju Mare Pažanin-Božankove (rođena 1924) i Zorke Marušić (rođena 8. IV 1919):

Sveti Mavre i Pavle	Sveti Grgo papa
Sveži guje i pauke	Gadeline vanka
Ne daj guji polisti	Ne daj guji polisti
Niti mene ujisti	Niti mene ujisti
Niti mene ni mojega druga	Niti mene ni mojega druga
Do Božjega suda	Do Božjeg suda
Dok ne zbrojin na nebu zvizde	Dok ne zbrojin na nebu zvizde
I na moru piske	I na moru piske
I na pasu crne dlake	I na pasu crne dlake
I u moru kaplje	I u moru kaplje

Straha od bolesti čovjek se nastojao osloboditi i govorenjem raznih magičnih formula, bajanjem i sl. Tako se na Jurjevo u Vinišćima „prijā sunca istoka” prvome kojega bi vidio i sreo govorio: „Pridajem ti linac, drimac, fibru, grižu, srdobolju i nevolju, svaku zloću s mene na te”. (prema kazivanju Mare Pažanin-Božankove). Bio je razvijen i kult sv. Blaža, pa se grlićanje vršilo 3. II i pri tome govorilo „Oslobodija te Bog i sv. Blaž boli glave i grla”, a u Lecijunima sv. Blaža koji se čuvaju u crkvi Gospe od Karmena i još se pjevaju, čitamo slijedeće verse:

...
Kad je grla beteg taki
A ti mož ga otirati
Iziskuje razlog svaki
Tebe Blažu poštovati
...

U svakodnevnom životu puka ovoga kraja kletve su veoma česte, te se i kroz njih ogleda strah od pojedinih bolesti koje su, osobito u XIX st. morale ovaj narod. Uobičajene su kletve: poganac te izija; poganca se naduja; kolora te umela; patule te umele; grlavica te udušila; kankari te rastočili.

Analizirajući spomenute matice umrlih, dolazimo do konstatacije da je u vremenskom razdoblju od 1800—1871. god. umrlo 1426 osoba, od toga 706 muškaraca i 720 žena. Za ovaj period ne možemo dati odvojeni prikaz za pojedina od ova tri mjesta, budući da je do 15. XII 1871. god. opstojala jedinstvena drveniška župa sa tri odlomka: Drvenik Veli, Drvenik Mali i Vinišća, a 1872. god. Vinišća se odvajaju u po-

sebnu župu. U prvom periodu postoje zajedničke matične knjige iz kojih je otežano raščlanjivati podatke za pojedina mjesta u župi, jer župnici veoma rijetko i nedosljedno upisuju da li se radi o osobi iz Vinišća, Velog ili Malog Drvenika, već u pravilu označuju kao prebivalište Zirona ili Drvenik. Mrtvari za razdoblje 1812—1824. god. nisu sačuvani. U promatranom razdoblju najviše je umiralo djece i to u dobi do 4 godine, dok su u starosti žitelji najviše umirali između 60 i 64 godine i to više žena nego muškaraca. Najviše je žena umiralo u dobi između 70 i 74 godine, a muškaraca između 65 i 69 godine. Duboku starost preko 90 godina doživljavalo je više muškaraca nego žena. Usprkos nedovoljno razvijenoj dijagnostici, zanimljivo bi bilo vidjeti od kojih su bolesti stanovnici umirali. Ovi se podaci u pravilu redovito unose i bilježe osim od 1800—1824. god. Zabilježili smo u promatranom razdoblju slijedeće bolesti-uzročnike smrti: bolest grla 10; angina 7; e mal di gola 1; proljev (flusso) 92; group, grup 17; velike boginje (vaiolo) 9; da siro 2; žutica (epatite, latinja) 2; upala slezine (splenite) 6; bolest fibre, febre 92; tescha, nemila, acuta febra, xestigna od ognja 6, vibra, ognica iznutargna 13; vibra i raponi? oko vrata 1; fibra i patimenti 6; nastupna groznica (febre intermitente, intermitente) 7; febbre perniciose 5; perniciose 4; tropika 1; tarcana 5; jednodnevna groznica (efimera) 26; napod od stumicha i kascha 1; bolest stumicha i fibre, bolest od stumicha iznutargna 17; karv iz nosa i vibra, vibra i karv velika od bolesti utrobe 3; gastrico 13; gastro-patrido 2; gastrico-reumatico 3; bolest crva (gastro-verminoso, crvi i bol stumicha, od czarvih, od guja, od gujina) 46; febre gastrico 5; grizica 1; tuberkuloza (tisika, tischika, tižika, tisi) 38; bolest parsuih 17; gastro-enterite 2; tuberkuloza dušnika (tisi tracheale) 2; dolor di petto 2; dizenterija (griža, srdobolja) 45; vrbanc (risipia, risipola) 2; tifus (tifoidale) 1; punta 3; upala pluća (infiamazione di petto) 2; upala (infiamazione) 30; hidrocefal (idrocefalo) 1; iscrpljenost (consunzione, marasmo) 29; teško izbijanje zubi (dentizione, da denta) 11; vodena bolest (idropisia, idrope) 11; kila (pridor, d'ernia crapata) 4; od bolesti ruke 1; katar (catarro) 3; zazeblo 1; costupazione? 1; zapaljenje mozga (encefalite) 5; kankar i grizica 1; rak (cancro, cancro) 10; astma (zaduva) 5; prirodna bolest (naravska, malattia naturale) 208; kronična bolest (mal cronico, cronico) 11; pijanstvo (ubriachezza) 1; kaplja (apoplezia, colpo apoplettico, poplesia) 9; slabunjavost (esilita, slabost xivota, bolest od xivota, debolezza) 46; e mal maligno 1; unutaranja bolest 128; bol. iznutargna u glavi 1; ludost 1; starost i bolest od fibre 9; loš porođaj (od bol. rogienja, di parto mortale, di cattivo parto, da parto) 5; starost (vecchiaia) 91; od nevoglie, starosti i potrebe 3; glad 1; rana (na prsima, obrazu) 2; nesretni slučaj (ulomila je vrat beruchi masline) 1; utapanje u moru 22; samoubojstvo 1; ubojstvo 2; bez dijagnoze ili nečitljivo 270. Tijekom razdoblja od 1800—1871. god. haralo je nekoliko većih epidemija i to 1839. god., kad je od srdoblje (dizenterije) umrlo 25 djece, a nastavila se i u 1840. god., kad ih je umrlo još 15. U 1853. god. 20 djece umire od proljeva, a za vrijeme velike gladi i suše 1871. god., koja vlada u cijeloj trogirskoj općini, u ovoj župi umire od proljeva 29 djece od ukupno 52 umrla (u odnosu na 1870. god. kad je umrlo samo 15 osoba).

Prema naprijed iznesenom, djeca su najviše umirala od dizenterije, proljeva, difterije, crva, a odrasli od tuberkuloze, upale pluća, malarije i bolesti želuca. Kao što je prije izneseno, Vinišća se 1872. god. odvajaju u posebnu župu, tako da od tada možemo do konca stoljeća proučavati brojno stanje i uzroke smrti umrlih, kao i njihovu dobnu strukturu zasebno za svako od proučavanih mjesta. Iznoseći podatke o uzrocima smrti, dalje smo se služili ovim kraticama za Vinišća V, a za Veli i Mali Drvenik (župu Drvenik) D.

Od god. 1872—1900. utvrđene su dijagnoze za ove smrtonosne bolesti: angina V 6 D 5; di golo, grlena bolest V 5; grlavica, grlica V 23; difterija (difterite) V 7 D 8; group, grup V 34 D 28; scarlattena difterite D 5; šarlah (scarlattena, incogreta? scarlattena) D 4; ognjica, vrućica V 117 D 33; febbre, fibra V 28 D 10; groznica V 5 D 1; nastupna groznica (febre intermitente) V 1 D 1; tarcana V 1 D 1; di salastro e tarcana V 1; gastrico V 1 D 1; gastrico verminoso V 3 D 3; gastro-enterite V 1; febbre gastrico D 1; crvi (vermi, verminazione) V 15 D 27; utrobna upala i žestoka ognjica V 1 D 1; bolest u trbuhu V 1; proljev (flusso, lijavica, protoč, proliavica) V 52 D 8; trbobolja V 3; dizenterija (griža, srdobolja) V 14 D 32; griža sa zaduhom D 1; grizlica V 1; upala pluća (infiammazione pneumonite, polmonare) V 3 D 7; punta V 4 D 7; upala (infiammazione, infiamacija) V 4 D 6; tuberkuloza (tižika, tisika, tisi polmonare, tisi, tisico, tischika, tisika, etizia, sušica, sučija) V 60 D 21; malatia di petto D 1; upala porebrice (protiška) V 3; probod V 1; kašalj V 2; vrbanc (risipija, rižipolja, rišipola, jarbolac) V 5; tifus (tifo, tifoidale, pošalina, ognjica tifoidalna) V 14 D 16; gangrena (cancrena, cancerena) V 4 D 2; padavica (poklizija) V 2 D 1; poganica V 3 D 1; poganjak V 1; upala rana V 3; rak rana na nozi V 1; vodena bolest (idrope, idropisia, hidropisia) V 9, D 3; astma (zaduha) V 1; kaplja (colpo apoplettico, poplesia) V 4 D 3; velike boginje (vaiolo, Vajuolo) D 5; od krvi (di sangue, zadušena od krvi) V 7; sanguita d'una caduta-krvarenje od pada D 2; jako krvarenje (emorragia, emorragia violenta) D 2; influenza (hunjavica, ruška hunjavica) V 14 D 3; iscrpljenost (consunzione) V 8 D 3; udarac V 1; prijelom (rottura) V 1; glavobolja V 2; ludost D 1; nadutost D 1; slaboća (esilita, slabinja, prirodna slabost tila) V 81 D 40; prijevremeno rođenje (nevrimenski, nezrilost, prirodna nerazvijenost) V 8; mrtvo rođeni V 6 D 1; umrla na porođaju (da parto, morta dal parto) V 3 D 3; čedomorstvo V 1; duga bolest V 2; di grande forancolo? V 1; debela nemoć V 1; nagla bolest V 1; morte improvvisa D 1; prirodna (naravska, naturale) V 58 D 18; starost (vecchiaia) V 61 D 98; mlohavost V 2; septicolemia V 1; bol u žličici D 1; natekliha slezine D 1; pe-replagia D 1; herpes (erpete) D 1 rahitis D 1; žutica (zlatinja) D 1; hidrocefal D 1; rak (kankar, cancro, cancro) D 5; hemoroidi (emoroidi) D 1; kila (d'ernia crapata, pridor) D 4; di malatia ordinaria D 9; utapljanje u moru V 1 D 1; samoubojstvo V 1 D 2; ubojstvo V 1; bez dijagnoze V 51 D 6.

U razdoblju od 1872—1900. god. u Vinišćima su umrle 764 osobe, od toga 393 muškarca i 371 žena. Kao i u ranije spomenutom periodu najviše je umiralo djece i to do 4 godina, dok su u starosti stanovnici najviše umirali u dobi između 70 i 74 godine i to više žena nego muškaraca. Žena je upravo u toj dobi najviše umiralo, a muškaraca u dobi

između 60 i 69 odnosno u srednjoj dobi između 45 i 49 godina. U Drveniku u promatranom razdoblju umrla je 451 osoba, od toga 241 muškarac i 210 žena. I ovdje su djeca najviše umirala i to u dobi do 4 godine. Prema gornjim podacima najviše su stariji Drvenčani umirali u dobi od oko 75—84 godina. Muškarci su u starosti najviše umirali u dobi između 75 i 79 godina, a žene od 80—84 godina. Duboku starost iznad 90 godina doživjelo je malo osoba.

Tabela br. 1.

Smrtnost prema životnoj dobi

IEDINSTVENA DREVENIŠKA ŽUPA 1800—1871	ŽUPA VINIŠĆA 1872—1900			ŽUPA DRVENIK 1872—1900			M	Ž	ukupno	skupa
	DOB	M	Ž	ukupno	M	Ž				
0—4	231	226	457	158	149	307	79	95	174	913
5—9	38	32	70	30	34	64	19	12	31	161
10—14	24	20	44	15	11	26	5	4	9	74
15—19	17	20	37	12	6	18	3	2	5	58
20—24	21	28	49	16	15	31	13	4	17	97
25—29	15	14	29	13	12	25	5	6	11	65
30—34	20	26	46	10	17	27	5	2	7	79
35—39	22	23	45	16	13	29	8	2	10	83
40—44	26	36	62	14	16	30	8	2	10	99
45—49	29	26	55	18	9	27	5	6	11	92
50—54	42	36	78	14	11	25	5	5	10	113
55—59	28	36	64	10	11	21	6	6	12	96
60—64	42	45	87	17	16	33	9	8	17	137
65—69	47	33	80	17	13	30	10	5	15	124
70—74	37	53	90	15	21	36	15	10	25	146
75—79	32	39	71	6	7	13	16	12	28	112
80—84	18	24	42	8	5	13	14	14	28	79
85—89	15	21	36	3	4	7	12	13	25	68
90—94	13	10	23	1	—	1	3	—	3	26
95—99	9	4	13	—	—	—	1	1	2	15
100 i više	1	1	2	—	1	1	—	1	1	4
sve										
ukupno	727	753	1480	393	371	764	241	210	451	2641

Tabela br. 2.

Broj stanovnika Vinišća, Drvenika V. i M. od polovine do kraja 19. st.

	1857	1869	1880	1890	1900
Drvenik V.	476	1406*	549	684	754
Vinišća	1000	—	728	869	989
Drvenik M.	133	—	195	220	270

* Zajedno sa Vinišćem i Drvenikom M. popisano¹¹

Poznate su dvije epidemije u Vinišćima i to u 1874. god., kada je harala epidemija difterije, koja je pokosila 56 djece, a protekla se i u 1875. god., kada je umrlo 11 djece i u 1876. god., kada je umrlo također 11, te epidemije proljeva u 1897. god., kada je umrlo 31 dijete. U Drveniku 18/8. god. od dizenterije umiru 22 djeteta, a ljeti 1897. god. vlada

epidemija dizenterije koja je započela na Krknjašima i koja je odnijela 17 života.⁹ Smrtonosne bolesti djece u ovom razdoblju u obima mjestima su proljev, dizenterija i difterija, te gliste, a kod odraslih tuberkuloza, tifus. Na temelju prednjih podataka možemo za vrijeme od 88 godina proučavati brojno stanje umrlih u spomenutim mjestima, a najvećma i dijagnosticirane bolesti od kojih su umirali. Za umrle smo obradili i prikazali smrtnost prema životnoj dobi (tab. br. 1) i smrtnost od tuberkuloze kao jedne od najzastupljenijih zaraznih bolesti (tab. br. 2).

Zacijelo je potrebno u svezi s mortalitetom stanovništva utvrditi i brojno stanje vinišćarskog i drveniškog stanovništva u XIX st. 1822. god. Vinišća imaju 549, a 1841. god. 641., Drvenik Veli 395, a D. Mali 111. U 1855. god. Vinišća imaju 864, Drvenik Veli 534, a D. Mali 155 stanovnika.¹⁰ Nadalje se broj kretao.

Tabela br. 3

Smrtnost od tuberkuloze, prema životnoj dobi

IEDINSTVENA DRVENIŠKA ŽUPA 1800—1871	ŽUPA VINIŠĆA 1872—1900			ŽUPA DRVENIK 1872—1900			M	Ž	ukupno	skupa
	DOB	M	Ž	ukupno	M	Ž				
0—4	—	1	1	2	1	3	1	—	1	5
5—9	1	—	1	—	1	1	1	—	1	3
10—14	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1
15—19	—	1	1	1	1	2	—	—	—	3
20—24	2	3	5	2	—	2	3	—	3	10
25—29	4	3	7	7	2	9	2	1	3	19
30—34	1	1	2	4	5	9	1	—	1	12
35—39	5	1	6	6	1	7	1	—	1	14
40—44	3	—	3	3	3	6	3	1	4	13
45—49	1	4	5	3	1	4	—	1	1	10
50—54	5	2	7	3	—	3	1	1	2	12
55—59	4	1	5	4	2	6	2	1	3	14
60—64	2	1	3	4	—	4	—	1	1	8
65—69	3	1	4	3	—	3	—	—	—	7
70—74	2	1	3	—	1	1	—	—	—	4
75—79	1	—	1	1	—	1	—	—	—	2
80—84	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
85—89	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
90—94	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
95—99	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
100 i više	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
sve										
ukupno	35	20	55	43	18	61	15	6	21	137

Tijekom XIX st. umrli su pokapani na raznim grobljima, i to od 1800—1871. god. ukupno 1375 osoba, od kojih na groblju sv. Jure u Drveniku V. 1079 osoba, na groblju sv. Marka na Oriovici u Vinišćima 276, u Trogiru 19 i u Splitu 1. Za 51 osobu nije upisano mjesto ukopa. Iz župe Vinišća (1872—1900) pokopana je 661 osoba, od kojih na groblju sv. Jure u Drveniku 50, na Oriovici 579, na novom groblju na Pišćinama (izgrađeno 1898)¹² 28, u Splitu 2, u Šibeniku 1 i u Marini 1. Za pre-

ostale 103 osobe ne postoje podaci. U drveniškoj župi (1872—1900) pokopana je 451 osoba, na groblju sv. Jure 449, na Oriovici 1, a u Šibeniku 1.

BILJESKE

¹ Bezić-Božanić N., Stor J., *Smrtnost vojnika i pomoraca na otoku Visu u vrijeme austrougarske monarhije*, Pomorska medicina, Beograd, 1979, 30, 25. — ² MK umrlih Drvenika od 1836. do 1861, s. 12—14, 26, Matični ured Trogir. — ³ MK umrlih III. župe Drvenika (Zirone) 1862—1917, s. 38, 60, Matični ured Trogir. — ⁴ MK rođenih Drvenik 1867—1900, s. 137, Matični ured Trogir. — ⁵ Bezić Z., *Kratka povijest otoka Drvenika* (Prema dokumentima župskog ureda u Velom Drveniku), rukopis pohranjen u arhivu ž. ureda u V. Drveniku. — ⁶ „Slobodna Dalmacija”, 3. IX 1945. — ⁷ Sfarčić A., Mühlens P., *Izveštaj o radovima na proučavanju i suzbijanju malarije (nastupne groznice) u Dalmaciji*, Zagreb, 1924, 10—12; 16—18. — ⁸ Bezić Z., o. c. — ⁹ Bezić Z., o. c. — ¹⁰ Bezić Z., o. c. — ¹¹ Korenčić M., *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske, 1857—1971*, Zagreb, 1971, 690, 694. — ¹² U prvom grobu od zapada bio je prvi ukopan Špiro Pažanin, zatim Zvirica Jerkov i Dujne Lučin.

IZVORI

¹ Fascio II. dei Nati che cominza col di Genajo 1784 e finisce col di 30 Settembre 1811. Knjiga II. In esso attrovansi i matrimonj che cominza col di 1 Settembre 1784 a tutto 7 luglio 1811 Contiene i morti 8 Gennajo 1784 a tutto 6 Settembre 1811. Župni arhiv, Veli Drvenik, br. 20. — ² Fascio I. dei mortj che cominza col di 28 Genajo 1825 a tutti il di 25 Luglio 1836. Historijski arhiv, Zadar, inv. br. 240. — ³ Knjiga mrtvih, 1784—1811 (Registro de Morti Adulti sotto la Regenza di me Paroco D.n Pietro Benedetti, Knjiga urlih dječaka, 1784—1811) Registro de Fanciulli morti sotto la Regenza di me Par: Don Pietro Benedetti, Župni arhiv, Veli Drvenik, br. 20. — ⁴ Matična knjiga umrlih, 1836. — 1861, Drvenik, Matični ured Trogir. — ⁵ Knjiga umrlih župe Drvenika (Zirone), 1862—1917, Matični ured Trogir. — ⁶ Atti di morte, 1872 1892, Vinišće, Mjesni ured Marina. — ⁷ Knjiga II. mrtvi župe Orihovice—Biskupije, od 11 XI god. 1890. do god. 1936. uključivo, Mjesni ured Marina.

Ivan PAŽANIN, Split

SUPPLEMENT TO THE RESEARCH OF POPULATION MORTALITY IN VINIŠĆA, VELI DRVENIK AND MALI DRVENIK DURING 19th CENTURY

In this paper the author investigates population mortality in Vinišća, Veli Drvenik and Mali Drvenik during the 19th century, as recorded in old registers of deaths.

Various diseases, especially tuberculosis, were stimulated by nonhygienical life conditions. The nutrition was monotonous and short. In certain years (1829, 1847, 1896) the population even starved. Living in waterless area the people was restricted to use the pool water, which was serious malaria source. This disease existed also in the 20th century, up to the end of World War II. In so inferior social conditions the popular, folk medicine was considerably developed.

Diseases, the most frequent death cause in observed period, are analysed. The most represented infectious diseases among adults were tuberculosis and typhoid. The children mortality was especially great in ages up to 4 years, caused mainly by dysentery and diphtheria.

(Rad je primljen u Uredništvu 20. XII 1987. god.)

Original scientific paper
UDC 644.6 : 628.1/497.1 „18”

Fani ČEGA, Trogir

SMJEŠTAJ PITKE VODE POLOVINOM 19. STOLJEĆA U TROGIRU I OKOLICI*

Voda, izvori, bunari, bili su od pamtivjeka simbol obilja i izvor života. Bunar npr. u svim predajama ima sveto značenje. „Predstavlja nešto poput sinteze kozmičkih poredaka: neba, zemlje i podzemlja; triju elemenata: vode, zemlje i zraka; on je vitalni komunikacijski put. Simbol je tajne skrivenosti a osobito skrivenosti istine.”¹ Ispred starokršćanskih bazilika npr. nalazile su se prave česme i bunari, na kojima su se vjernici prali prije ulaska u crkvu. To pranje, koje je u prvom redu bilo higijensko i praktično, s vremenom se pretvorilo u simbolično škropljenje, a česme i bunari u škropionice, dok je voda tzv. aqua lustralis služila za „otjerati bolesti i povratiti zdravlje”.²

Iz svega proizlazi da je zdrava pitka voda nužna da bi se održalo zdravlje. Ona je osnovna ljudska potreba bez koje je život nemoguć.

Izvori pitke vode su često puta bili presudni za nicanje naselja na određenom mjestu, što je možda, uz povoljan položaj bilo važno i za Trogir.

Ovaj opisni kratki uvod o vodi, dovodi do problema pitke vode u samom Trogiru i okolici, budući da grad nije obilovao izvorima vode, a zagora i otoci pogotovo.

Glavni izvor pitke vode u prvoj polovici 19. st., zvan Dobrić,³ bio je van gradske jezgre, na kopnu. Spominje ga P. Andreis,⁴ već u 17. st. Opisujući nekadašnji most, navodi da se je u njegovu produžetku na kopnu nalazila ulica, koja je vodila k spomenutom bunaru. Izvor se koristio sve do izgradnje vodovoda, dakle do pred nekoliko decenija,⁵ i bio je glavni izvor pitke vode za grad, otok Čiovo, a za sušnih godina i za čitavu okolicu. Nekoć su tu postojale dvije krune, koje su danas srušene, a dvije betonske ploče na otvorima svjedoče o njihovu postojanju.

Osim toga, također na kopnenom dijelu, još bliže gradu, postojao je još jedan bunar zvan Ošljak.³ Bio je namjenjen za pojenje stoke. Međutim, izgleda da se koristio i za pranje rublja, koje se inače pralo u moru, što je francuska vlast (1806—1814) strogo zabranila, uz naredbu da se osuše močvare i bare na Solinama i na Travarici.⁶

* Rad je saopšten na naučnom skupu „Povijest zdravstva u Dalmaciji” povodom „180. obljetnice osnivanja prvog medicinskog studija u Hrvatskoj u Trogiru” 12. X 1987. god. u Trogiru.